

Ann Yvonne Hoøen

er utdannet sosionom og er assisterende leder ved Troms friomsorgskontor i tillegg til en liten stilling ved akuttpsykiatrisk avdeling, Universitetssykehuset i Nord-Norge. Artikkelen er skrevet i tilknytning til deltidsstudiet i Vold i nære relasjoner og aggresjonsproblematikk ved Høgskolen i Narvik

Ikke enda et overgrep

Kvinner i fengsel trenger ekstra beskyttelse, slik at de unngår overgrep og krenkelser under soningen.

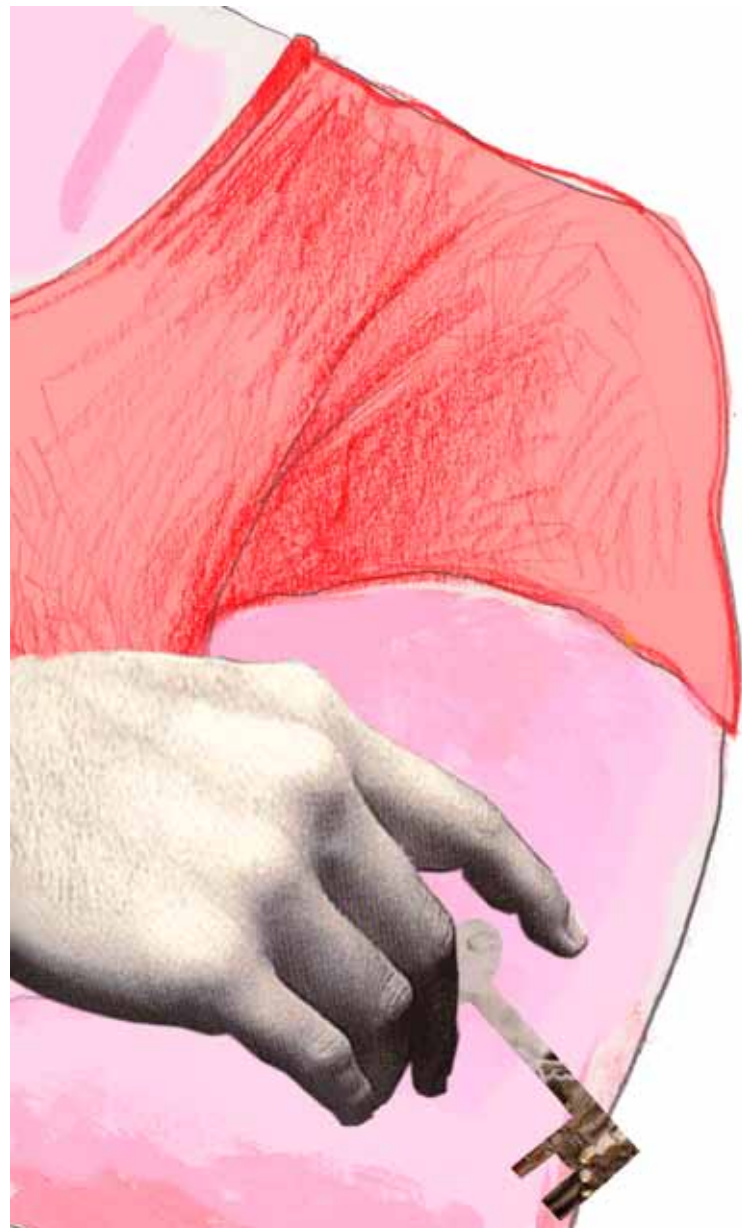
En stor andel kvinnelige innsatte i norske fengsel har rusproblemer, de har vært utsatt for seksuelle overgrep og har psykiske vansker (Friestad og Hansen, 2004). Kvinner utgjør om lag seks prosent av dem som til enhver tid sitter fengslet¹⁾, og er dermed en minoritet blant menn. Hva gjør mannsdominansen med deres straffegjennomføring?

«NINA», EN REPRESENTATIV DOMFELT

«Nina» er midt i 30-åra, og hun soner en dom på seks måneders fengsel for narkotikaomsetning og vinningsforbrytelser. Hun har tidligere vært bøtelaagt for blant annet besittelse av narkotika. Nina bodde før soning i kommunal bolig, og hadde i likhet med 86 prosent av andre kvinnelige innsatte ikke lønnet arbeid før innsettelse (Friestad og Hansen, 2004)²⁾.

Nina hadde inntekt i form av økonomisk sosialhjelp fra Nav. Da Nina varslet Nav om at hun skulle inn til soning, fikk hun beskjed om at hun måtte si opp boligen. Hennes lokale Nav-kontor dekker ikke husleie ved soningsforløp på mer enn tre måneder, og i likhet med 2/3 av alle innsatte vil Nina være bostedsløs når hun løslates.

I likhet med nær 69 prosent av alle kvinnelige innsatte hadde Nina ruset seg før innsettelse i fengsel. For Ninas del var dette noe som hadde pågått siden tenåra, og Nina mener dette har sammenheng med at hun ble seksuelt misbrukt som barn. Dette er en erfaring hun deler med én av fem kvinnelige innsatte. Nina var også, i likhet med mer enn 31 prosent av alle kvinnelige innsatte, utsatt for andre

typer fysisk og psykisk mishandling under oppveksten. Nina klarte så vidt å fullføre ungdomsskolen, og har i likhet med fire av ti innsatte ikke utdanning utover dette. Jeg har konstruert «Nina» med bakgrunn i Fafo-undersøkelsen *Levekår blant innsatte* (Friestad og Hansen, 2004), i fagfeltet referert til som Fafo-undersøkelsen, og egen arbeidserfaring. Fafo-undersøkelsen er den første store nasjonale studien som er gjennomført i norske fengsel.

Med begrepet *innsatte* menes vanligvis både domfelte, varetektsinnsatte og dem som soner for ubetalte bøter, mens Fafo-undersøkelsen er gjennomført blant dem som soner en dom. I denne artikkelen brukes for enkelthets skyld begrepet «å sone», selv om dette ikke er betegnende for varetektsinnsatte som ikke soner en rettskraftig dom.

VERRE FOR KVINNER

Kvinner er en marginalisert gruppe straffedømte. Fafo-undersøkelsen (2004) viser at kvinnelige innsattes levekår på mange områder er dårligere enn menns. De har dårligere helse, lavere utdanningsgrad, er mer overgrepsoutsatte og har mer omfattende rusproblematikk enn mannlige innsatte (Friestad og Hansen, 2004). Dette samtidig som domfeltes levekår totalt sett er dårligere enn levekårene til den øvrige befolkning.

I arbeidet med Fafo-rapporten ble totalt 260 domfelte intervjuet, 225 menn og 35 kvinner. Som vist innledningsvis utgjør kvinner kun seks prosent av fangepopulasjonen, og informantene i studien utgjorde således ikke et representativt utvalg domfelte. I rapporten begrunnes overrepresentasjonen av kvinnelige informanter med behovet for å få et visst utvalg kvinnelige innsatte, for slik å kunne si noe generelt om deres situasjon. Her synliggjøres utfordringen med å skaffe kunnskap om kvinnelige innsatte – det lave antallet kvinnelige innsatte gjør at slike undersøkelser vanskelig kan gi generell kunnskap om deres levekår og livssituasjon. Samtidig er det så få at intervju og spørreundersøkelser gjør at kvinnene risikerer identifikasjon. I 2009 var det på en gjennomsnittlig dag 201 kvinnelige innsatte i norske fengsler, av en total fangepopulasjon på 3 309 mennesker.

I artikkelen *Kvinnelige innsatte og sosial marginalisering* (2010) presenteres Marie-Lisbet

Amundsens funn blant hundre kvinnelige innsatte. Amundsen konkluderer, i likhet med Fafo-undersøkelsen, med at kvinnelige innsatte utgjør en svært marginalisert gruppe. Blant annet viser hun >>

Illustrasjon: Hege Wedø

til at 77 prosent av informantene oppgir å ha vært alvorlig deprimert før soning, mens 74 prosent har slitt med angst. Av de 64 prosent som tenkte på å ta sitt eget liv før innsettelse, hadde hele 42 prosent forsøkt suicid.

Fafo-undersøkelsen poengterer at erfaringer med seksuelle overgrep er et sensitivt tema, og at det må påregnes underrapportering på emnet. I Amundsens studie, som er mindre i omfang og kun tar for seg kvinnelige innsatte, kommer det fram at 42 prosent av informantene oppgir å ha vært utsatt for seksuelle overgrep som barn. Hele 57 prosent oppgir å ha vært utsatt for seksuelle overgrep som voksen.

«Mannen sørger for at hun har tilgang på rusmidler, og at det å ha en partner gjør at andre menn i større grad lar henne være i fred.»

BARNDOMMENS KRENKELSER

Anne Luise Kirkengen (2009) viser til at barn som utsettes for seksuelle overgrep løper risiko for å få et voksenliv preget av barndommens traumer. Kvinner som er utsatte for overgrep er mer utsatte for rusproblemer, spiseforstyrrelser, angst- og depresjonsproblematikk, avbrutt skolegang, manglende tilknytning til arbeidslivet, selvmord og suicidforsøk, kroniske smerter og selvdestruktivitet (ibid.). Risikoen øker om kvinnen var utsatt for seksuelle overgrep allerede som barn.

«Da Nina varslet Nav om at hun skulle inn til soning, fikk hun beskjed om at hun måtte si opp boligen.»

Nina har i likhet med andre overgrepsutsatte vansker med å ha gode relasjoner til de omkring seg. Hun har vært i flere forhold med menn som har vært voldelige, og mener selv at hun ikke kan leve med en «snill» mann. Hun har lært at de gode periodene er relativt kortvarige, og blir uttrygg av å vente på voldsutøvelsen hun vet kommer. Nina sier at hun flere ganger har valgt å provosere voldelige kjæresten ved å starte krangler, hun trykker på «ømme punkter» og oppfører seg ufint. Han reagerer med slag, ydmykelser og overgrep, og Nina kan i tida etterpå ta imot kjærestens beklagelser og forsikringer om at det aldri, aldri skal skje igjen. Nina vet at hun er trygg i kanskje en måned.

Voldsofres tilsynelatende irrasjonelle handlinger handler blant annet om å prøve å få kontroll over en ukontrollerbar situasjon. Nina opplever at det er hun som framprovoserer volden, og hun påtar seg skylda for den. Gjennom å ta ansvar for andres voldsutøvelse får voldsopfre en følelse av mestring. Om man selv forårsaker volden har man også makt til å styre den (Isdal, 2002).

Kirkengen viser til at krenkelser i barndommen gjør at kvinnen som voksen er mer avhengig av andres støtte. Hun er også mer utsatt for overgrep som voksen, siden hun ikke har lært å ivareta egen og andres verdighet. Dette er symptomer som er kjent blant kvinnelige innsatte, og forenelig med funn fra Fafo-undersøkelsen.

OVERGREP ELLER BESKYTTELSESAKTOR?

Kriminalomsorgen disponerte i 2009 totalt 174 faste soningsplasser for kvinner, samtidig som 18 fengsel uten tilrettelagte kvinneplasser tok imot kvinner til soning³.

Marit Haugen intervjuet i sin masteravhandling i kriminologi *Kvinner i menns fengsel – om kvinners soningsforhold i blandingsfengsel* (2006) 10 kvinnelige innsatte. Alle informantene sonet sammen med menn. Kvinnene fortalte

om en hverdag hvor de i ulik grad opplever å bli seksuelle objekter for mennene. Én av informantene opplever det positivt å sone sammen med menn, og begrunner dette med at miljøet blir mer positivt når menn og kvinner soner sammen. En annen beskriver de mannlige innsattes oppmerksomhet som så plagsom at hun i perioder velger å sykemelde seg fra arbeidet i fengselet for å slippe å omgås mennene. Hun refererer til egne erfaringer med sexpress, hvor mannlige innsatte «...vil ha deg med inn på dass og sånt» (2006:65). Informanten påpeker at dette er spesielt vanskelig for kvinner med lav selvtilitt og dårlig selvbilde, og

hun har registrert at kvinnelige innsatte har blitt utnyttet.

En annen forteller om episoder hvor kvinnelige og mannlige innsatte har stukket seg unna for å være sammen, hun refererer til «...knulling på dass og i treningsrommet, ikke sant» (ibid. :68).

Nina ba en dag om å få en samtale med sin kontaktsykepleier hos fengselshelsetjenesten. Fengselshelsetjenesten er en kommunal virksomhet, og Nina setter pris på å snakke med noen som har taushetsplikt overfor fengselet. Nina er kjæreste med en mannlige innsatt, og forteller at de ved et par anledninger har klart å snike seg unna for å ha samleie. Hun er nå redd hun kan ha blitt gravid. Hun understreker at de seksuelle handlingene har vært frivillige fra hennes side, og at hun setter pris på oppmerksomheten han gir henne. Siden han er en fryktet voldskriminell med tilhørighet i et beryktet torpedomiljø, nyter han respekt

«Barn som utsettes for seksuelle overgrep løper risiko for å få et voksenliv preget av barndommens traumer.»

blant de innsatte. Nina håper dette vil komme henne til gode. Samtidig er det en lettelse for henne at øvrige innsatte endelig lar henne være i fred.

Med den kunnskap vi har om kvinnelige innsatte er det svært bekymringsfullt at de ikke skjermes mot slike hendelser. Som informanten i Haugens avhandling beskriver, er det for en del kvinner vanskelig å beskytte seg mot utnyttning og misbruk. Det er åpenbart at det for mange handler om destruktive mønstre, negative allianser og manglende evne til grensesetting. Som i Ninas tilfelle er erfaringen ofte dyrekjøpt for kvinnene.

Kvinnelige rusavhengige inngår negative allianser som er nødvendige for å overleve, de lever i strid med egne verdier og sliter med mye skam over hva de påfører seg selv og andre (Duckert et. Al, 2008).

Som sosionom har jeg selv arbeidet med rusavhengige kvinner i og utenfor fengsel, og på psykiatrisk avdeling. Denne erfaringen har lært meg at en stor andel parforhold i rusmiljøet ikke baseres på forelskelse og kjærlighet.

Kvinnene forteller imidlertid om et sterkt behov for beskyttelse, både mot overgrep og økonomisk utnyttelse. Videre oppgir flere kvinner at mannen sørger for at hun har tilgang på rusmidler, og at det å ha en partner gjør at andre menn i større grad lar henne være i fred. Kvinnen finner således trygghet i å «tilhøre noen».

De samme mekanismene finner man i fengsel. Hierarkiet er strengt, og de innsatte finner sin plass i systemet. Menn som soner for volds- og narkotikakriminalitet eller har en lederrolle i sitt miljø, kan virke tiltrekkende på kvinnelige innsatte. Gjennom å innlede forhold til slike menn oppnår kvinnen det samme som beskrevet over – hun kan få noen goder i form av varer og tjenester, og andre innsatte lar henne være i fred.

Duckert et. Al. (2008) beskriver hvordan kropp og seksualitet ofte er en handelsvare kvinner kan bytte mot rusmidler. Det vises også til den lave statusen mange kvinner har i rusmiljøer. Ut fra egen erfaring fra arbeid i fengsel, vil jeg si at det å bli kjæreste med en profilert innsatt gir noen >>

«Voldsofres tilsynelatende irrasjonelle handlinger handler blant annet om å prøve å få kontroll over en ukontrollerbar situasjon.»

kvinner håp om en høyere status. I praksis viser det seg imidlertid at det er mannens erobrerstatus som applauderes, mens kvinnens rolle som objekt opprettholdes.

KVINNER, RUS OG OVERGREP

I Amundsens studie (2010) spørres det om informanten, der det foreligger rusproblematikk, mottar noen form for hjelp eller behandling for sitt rusproblem. Kun 17 prosent bekrefter at de får slik hjelp under soning, mens 53 prosent oppgir at de ville tatt imot slik hjelp om tilbudet fantes. Av alle kvinner som påbegynte soning i fengsel i 2007, var 51 prosent dømt for narkotikalovbrudd, brudd på legemiddel-loven, eller domfelt for heleri eller tyveri (SSB, 2009). Dette er erfaringsvis lovbrudd som begås av rusavhengige.

Kari Lossius, spesialist i klinisk psykologi og klinikkjef ved Stiftelsen Bergensklinikkene, har mangeårig erfaring i arbeid med rusavhengige kvinner. Hun regnes som en av landets fremste spesialister på fagfeltet, og har utgitt en mengde litteratur på området.

I følge Lossius har periodevis opp mot 90 prosent av kvinnene som til enhver tid er i behandling ved Stiftelsen Bergensklinikkene vært utsatt for overgrep⁴⁾. Hun uttaler videre at kvinner som var overgrepsutsatte i barndommen har en overhyppighet av rusproblemer i voksen alder, og at overgrepsutsatte har et generelt høyere forbruk av rusmidler enn andre. Lossius er på bakgrunn av sin kliniske erfaring, og med henvisning til internasjonal forskning (Wilsnack et. Al, 1997), tydelig på at relasjonsskadede kvinner bør få kjønns-spesifikk behandling.

Som medforfatter av boka *Kvinner, alkohol og behandling* (2008) redegjør Lossius for hvordan kjønnsblandede grupper gir terapeutiske utfordringer. Gjennom referanse til egen erfaring og internasjonal forskning (Elliot, 2003) beskriver hun hvordan kvinner i kjønnsblandede grupper lett faller inn i tradisjonelle og dels karikerte mønstre. Kvinnen inntar en hjelperrolle overfor mannlige pasienter, og kvinnens problemer drukner i mennenes historier.

Videre påpeker Lossius hvordan kvinnespesifikke pro-

blemer knyttet til kjønn, seksualitet og aborter ikke blir tatt opp i grupper med menn tilstede. Hun minner også om at åpenhet rundt voldsopplevelser faktisk kan sette kvinnen i en farlig situasjon, og at vold således sjelden vil bli tatt opp når det er menn tilstede.

Stiftelsen Bergensklinikkene har valgt å kjønnsdele all behandling ved klinikken. Det innebærer at kvinner og menn gis helt separate behandlingsforløp, både ved innleggelse og ved polikliniske gruppetilbud. På denne måten kan overgrepsutsatte kvinner i større grad skjermes fra tradisjonelle rollemønstre med underkastelse, tilpasning til menn og offerrollen kvinnene ofte inntar i rusmiljøet. I kjønnsdelt behandling skjermes kvinnen fra å inngå negative og dysfunksjonelle relasjoner til menn.

Nina har flere opphold i rusbehandlingsinstitusjon bak seg, det siste for tre år siden. Behandlingskollektivet hun var innlagt ved tok imot pasienter av begge kjønn, og det var separate behandlingsgrupper for kvinner og menn. Nina var glad for å kunne dele personlige erfaringer uten at menn var tilstede. Samtidig satte hun pris på oppmerksomheten fra de mannlige pasientene, det var en etterlengtet bekreftelse på at hun ble sett og var ønsket. Hun ble etter hvert kjæreste med en av mennene, et forhold som varte helt til Nina ble gravid.

Nina fikk en psykisk knekk da kjæresten valgte å bryte med henne og skrive seg ut fra behandlingskollektivet. Hun dro etter for å prøve å vinne ham tilbake, noe som endte med at hun i desperasjon satte en overdose. Barnet hun fødte fire måneder senere har vokst opp hos Ninas søster.

VANSKELIGE VALG

Kriminalomsorgen har ansvar for innsattes sikkerhet under straffegjennomføringen. Beskyttelse mot overgrep og utnyttning er en del av dette bildet. Kvinner som soner i ordinære fengsel henvises derfor iblant til skjærmede

«Kvinnelige rusavhengige inngår negative allianser som er nødvendige for å overleve, de lever i strid med egne verdier og sliter med mye skam over hva de påfører seg selv og andre.»

«I kjønnsdelt behandling skjermes kvinnen fra å inngå negative og dysfunksjonelle relasjoner til menn.»

avdelinger uten fellesskap med andre innsatte. Foruten den daglige timen med lufting, samt eventuelt deltakelse i arbeidsaktivitet eller skole på dagtid, soner disse kvinnene alene på egen celle. De spiser måltider alene, har ikke tilgang til tv-stue eller matsal, og er i stor grad utelukket fra fellesskap med andre innsatte. Bare slik kan kriminalomsorgen beskytte kvinnen mot uønsket oppmerksomhet, manipulering og press fra mannlige medinnsatte.

Nina sin kontaktbetjent har forsøkt å motivere henne til å søke seg til et fengsel med kvinneavdeling. Kontaktbetjenten ser at Nina viser en sårbarhet i samtale under fire øyne. Hun uttrykker bekymring for sin egen rehabilitering, og ser at kjæresten som soner i samme fengsel neppe har mye å tilby henne på sikt.

Kontaktbetjenten mener Nina ville profittert på å sone kun blant kvinner, slik at hun kunne hatt fokus på seg selv og sin egen framtid. Nina er for så vidt enig med kontaktbetjenten i dette, men sier det er uaktuelt å søke seg til et annet fengsel. Hun ville da miste det ukentlige møtet med datteren, siden nærmeste fengsel med kvinneavdeling ligger en dagsreise unna. For Nina er det viktigst å prioritere samværet med datteren.

Egen erfaring fra arbeid med kvinnelige innsatte viser at kvinnen stilles overfor svært vanskelige valg. Hun kan

velge å sone blant menn i ordinære fengsel, med de risikofaktorer det innebærer. Et gode ved dette kan være at hun slipper å sone uforholdsmessig langt fra hjemstedet, slik at hun kan motta besøk av barn, familie og venner.

Alternativt kan hun sone som beskrevet over, med et minimum av fellesskap med andre innsatte. Eventuelt kan hun velge å søke seg til et kvinnefengsel eller et fengsel med kvinneavdeling. For en del kvinner innebærer imidlertid dette at hun må sone langt fra hjemstedet, og vil ha små muligheter til å motta besøk. Samtidig kompliserer geografisk avstand hennes løslatelsesprosess, og kontakten med hjelpeapparatet på hjemstedet.

Innsatte som Nina, som gjennom hele oppveksten og i voksenlivet har levd i dysfunksjonelle relasjoner til menn, handler som de alltid har gjort. Kvinnens kropp byttes mot beskyttelse og oppmerksomhet, og hun utsettes på denne måten for nye overgrep. Mønstre med utnyttning opprettholdes, og kriminalomsorgen svikter i beskyttelsen av kvinnen. Om hun prøver å ivareta seg selv risikerer hun isolasjon eller å måtte velge bort familien. Slik stilles kvinnelige innsatte overfor umulige valg. ■

Navnet til illustratøren på fagartikkelen i Fontene nummer 4/11 var dessverre falt ut. Det var Sara Tanderø som hadde illustrert artikkelen.

LITTERATUR

- Amundsen, Marie-Lisbet:** *Kvinnelige innsatte og sosial marginalisering. Spesialpedagogikk nr. 1 2010*
- Duckert et. al:** *Kvinner og alkohol.* Universitetsforlaget 2008.
- Elliot, B.:** *Containing the uncontainable. Alcohol misuse and the personal choice community program.* Whurr Publisher Ltd. 2003
- Friestad og Hansen:** *Levekår blant innsatte. Fafo-rapport 429, 2004*

- Haugen, Marit:** *Kvinner i menns fengsel – om kvinners soningsforhold i blandingsfengsel.* Universitetet i Oslo 2006.
- Isdal, Per:** *Meningen med volden.* Kommuneforlaget as 2002
- Kirkengen, Anna Luise:** *Hvordan krenkede barn blir syke voksne.* Universitetsforlaget as 2009
- Statistisk sentralbyrå:** *Statistisk årbok.* Tabell 155, 2009
- Wilsnack, W. & Wilsnack S.C.:** *Gender and alcohol. Individual and social perspectives.* Rutgers Center of alcohol studies 1997.